

Маърифий фикрлар тараққиёти ва уларнинг тарихийлиги

Режа

1. Таълим тарбиянинг тарихий тараққиёти ва унинг жамиятда тутган ўрни.
2. Шарқ мутафаккирларининг қарашлари
3. Ўқитувчи касбига қуйилган талаблар ва вазифалар

Барчамизга аён бўлиши керакки, қаердаки бепарволик ва лоқайдлик ҳукм сурса, энг долзарб масалалар ўзи бўларчиликка ташлаб қўйилса, ўша ерда маънавият энг ожиз ва заиф нуқтага айланади. Ва аксинча қаерда ҳушёрлик ва жонкуярлик, юксак ақл-идрок ва тафаккур ҳукмрон бўлса, ўша ерда маънавият қудратли кучга айланади.

Президент Ислам Каримов ўқитувчилик касби тўғрисида

- *Дунёда ҳар қайси касб-ҳунарнинг ўзига хос ўрни ва қадр-қиммати бор. Аммо уларнинг орасида энг улуғ ва шарафлиси бу-ўқитувчилик касбидир.*

Ислам Каримов.

Президент Ислом Каримов ўқитувчилик касби тўғрисида

- «Мен Абдулла Авлонийнинг "Тарбия биз учун ё ҳаёт, ё мамот, ё нажот, ё ҳалокат, ё саодат, ё фалокат масаласидир"-деган фикрини кўп мушоҳада қиламан. Буюк маърифатпарварнинг бу сўзлари асримиз бошида миллатимиз учун қанчалар муҳим ва долзарб бўлган бўлса, ҳозирги кунда биз учун ҳам шунчалик балки ундан ҳам кўра муҳим ва долзарбдир. Чунки таълим-тарбия онг маҳсули, лекин айни вақтда онг даражаси ва унинг ривожини ҳам белгилайдиган омилдир. Бинобарин, таълим-тарбия тизимини ўзгартирмасдан туриб биз кўзлаган олий мақсад-озод ва обод жамиятни барпо этиб бўлмайди» - деган эдилар Президентимиз И.А.Каримов ўз асарларида.

Юксак даражадаги педагог бу

- Ўз ишининг моҳир устаси бўлган педагог бу юксак даражада маданиятли, ўз фанини чуқур биладиган, фаннинг ёки санъатнинг тегишли соҳаларини яхши таҳлил эта оладиган, тарбиялаш ва ўқитиш услубини мукамал эгаллаган мутахассисдир”

ЖАМИЯТИМИЗДА УЧРАБ ТУРАДИГАН САЛБИЙ ИЛЛАТЛАР

Худбинлик ва лоқайдлик

Қариндош-уруғчилик ва маҳаллийчилик

Коррупция ва манфаатпарастлик

Бошқаларни менсимаслик

Ҳасад

Сотқинлик

Музыка, Рассомлик
хайкалтарошлик

Театр, Кино, Адабиёт

Телевидение

Интернет

Таълим-тарбия
соҳаси

Матбуот

Инсон қалбига
таъсир этувчи
омиллар

Энг қадимги даврлардан эрамизнинг VII асрларидан XIX асрларгача бўлган даврларда ўқитувчи, шогирд масалалари ва уларнинг тутган ўрни.

- Юнонистонда мактаб ва маданиятнинг тез ривожланиши педагогика назариясининг ҳам туғилишига имконият яратди. Педагогика назариясига олим ва файласуфлардан Суқрот, Платон, Аристотель ва Демокритлар асос солдилар. Улар ўз қарашлари билан таълим-тарбия ривожланишига жуда катта ҳисса қўшдилар.

Сукрот. (эрамиздан аввалги 469—399 йиллар)

- Сукротнинг тушунишича, ақл билан ахлоқ ўртасида зиддият бўлиши мумкин эмас. У тарбияда ахлоқий, эстетик, жисмоний тарбия мезонини ишлаб чиқди.
- У тингловчиларни савол-жавоб йўли билан ҳақиқатни ўзлари топишларига ва билишларига ундар, шу йўл билан одамларни ҳақиқатни излашга ўргатар эди. Суҳбатни бу методи «Сукрот методи» деб юритилган. У педагогика оламига ана шундай савол-жавоб методини, яъни «**эвристик**» суҳбат методини янги (савол бериш ва саволни тўлдириш) методини олиб кирди.

Платон эрамиздан илгари (424—347 йилларда) яшаган.

- Платоннинг фикрича, болалар 3 ёшдан бошлаб 6 ёшгача давлат томонидан тайинлаб қўйилган тарбиячилар раҳбарлигида майдончаларда турли ўйинлар ўйнаш билан шуғулланишлари муҳимдир. Платон ўйинларни мактабгача тарбия воситаси деб ҳисоблаб, уларга катта аҳамият беради,
- мактабгача тарбия тўғрисида, давлат томонидан изчиллик билан олиб борилиши лозим бўлган тарбия тизими тўғрисида бир қанча муҳим фикрларни айтди, ижобий ўрнак намунасида тарбиялаш кабиларни талаб қилди.

Арасту—Аристотель (эрамиздан илгари 384—322 йиллар)да яшаган. Платоннинг шогирди

- У инсоннинг ёш макёдорлари юк Ибкандар бўдиган ёшгача бўлган давр; 7 ёшдан 14 ёшгача бўлган давр (жисмоний балоғат даврининг бошланиши) ва жинсий балоғат даврининг бошланишидан 21 ёшгача бўлган давр. Унинг фикрича, бундай даврларга бўлиш табиатга мос бўлиб тушади.
- Арасту ўз педагогик қарашларида ирода, фаолиятни асос қилиб олгани ҳолда, ақлий тарбия соҳасида ахлоқий кўникмаларга катта аҳамият беради. Табиий истеъдод, шу билан бирга, кўникма орттириш (матлуб ҳаракатларни ўрганиш, тез-тез такрорлаб туриш) ва ақл — булар ахлоқий тарбиянинг уч манбаидир, дейди.
- **Конфуци (эрамиздан ав. 551 - эр. ав. 479) - Хитойнинг таниқли мутафаккири.**
- Конфуци таълимда ўқиш ва фикрлаш, ўйлаш муҳимлигини айтди.

Демокритнинг қарашлари (эрамиздан аввалги 460—370 йиллар) қадимги юнон фалсафасининг чўққисидир.

- Билиш назариясида Демокрит моддий оламни билиш ва ҳақиқатга эришиш мумкинлигини таъкидлади, билиш жараёнида сезги ва тафаккур ролини кўрсатди. Унингча сезгиларимиз орқали олинган билим «қоронғи»; у оламнинг моҳиятини очиб беролмайди; ақл орқали олинган билим «ёруғ», ҳақиқий билимдир. Табиат сирларини фақат фикрлаш йўли билан билиб олиш мумкин.

Марк Фабий Квинтилиан (эрамизнинг 42-118-йиллари) Рим педагогларининг энг машҳури.

- Квинтилиан болаларнинг қобилиятларига юксак баҳо беради. Унинг фикрича, бола мактабда тарбияланмоғи лозим. Ҳитувчи ўзи тарбиялаётган ҳар бир болага эҳтиёткорлик билан ва эътибор бериб муомала қилиши керак.
- Ҳитувчининг ўзи ўқимишли бўлиши, болаларни севиши, ўзини яхши тута билиши, болаларни бўлар-бўлмасга мукофатлай бермаслиги ёки жазолай бермаслиги, ўз шогирдлари учун ўрнак бўлиши лозим.

Ян Амос Коменский (1592-1670йй) - буюк славян донишманди, инсонпарвар педагог

- биринчи бор машғулотларнинг синф-дарс шаклида бўлиши зарурлигини асослаб берди.
- Коменский ўзининг «Буюк дидактика» асарида мактабда ўқитиш тизимини амалга оширишда қуйидаги дидактик тамойилларга амал қилишни тавсия этади.
- Кўрсатмалилик тамойили;
- Онглилик тамойили;
- Изчиллик ва тизимлилик тамойили;
- Машқ қилиш, билим ва малакаларни пухта эгаллаш тамойиллари.

VI-XIX асрларда Марказий Осиёда яшаб ижод қилган шарк мутафаккирлари тарбия хақида

- **Абу Наср Форобий, Абу Али ибн Сино, Имом Бухорий, Термизий, Абу Райҳон Беруний, Хос Ҳожиб, Аҳмад Яссавий, Улуғбек, Али Қушчи, Ҳофиз Хоразмий, Лutfий, Навоий, Бобур, Самарқандий, Нодира, Муқимий, Комил Хоразмий, Амир Темур, Фурқат, Анбар Отин, Беҳбудий, Сиддиқий сингари қомусий олимлар инсон маънавиятини ва тафаккур дунёсини бойитишга, инсоният онгини, маданий-маърифий қарашларини ўстиришга бағишлайдилар**

Ибн Сино (980-1037йй) Шарқнинг улкан қомусий ақли, жаҳон илми ва маданиятининг энг машҳур намоёндаларидан биридир. У ахлоқ тўғрисидаги фикрларида ахлоқий фазилатларни улуғлади ва ахлоқий иллатларни, ёмонликни кескин қоралади.

Ўқитиш жараёнига катта аҳамият берган ва уни тубандаги тарзда ташкил қилиши зарур, деб ҳисоблаган:

- Ўқувчини бирдан китобга жалб қилиб қўймаслик керак.
- Ўқитиш аста-секин, осондан қийинга ўтиш йўли билан олиб борилиши шарт.
- Ўқувчилар билан амалга ошириладиган тарбия уларнинг ёшига мос бўлиши шарт.
- Ўқитиш жамоа тарзида уюштирилиши даркор.
- Ўқитиш ўқувчининг майли ва қобилиятини ҳиобга олган ҳолда олиб борилиши зарур.
- Ўқитиш жисмоний машқлар билан қўшилиб олиб борилиши шарт.

Ибн Сино тарбия масалалари ифодаланган асарларида *ўқитувчининг ролига* катта эътибор билан қараган. Тарбиячи танлашни муҳим масалала деб ҳисоблаган.

Тарбиячи ростгўй, доно, одил, озода кийинадиган, хушмуомала бўлиши зарурлигини уқтиради ва улар олдига бир қанча талаблар қўйган:

- Тарбиячи-болалар билан муомалада босиқ бўлиши керак.
- Муаллим ўқувчилар таълимни қандай ўзлаштираётганини кузатиб бориши зарур.
- Ўқитиш жараёнида муаллим ҳар хил усулларни қўллаши даркор.
- Тарбиячи ўқувчининг хотираси ва бошқа ақлий қобилиятларини билиши лозим.
- Тарбиячи болаларни тарбиялашда тегишли жазо чораларини қўллаши, ўтилганларни такрорлашга мажбур қилиш орқали уларни фанга қизиқтириши керак.
- Тарбиячи ўз фикрини ўқувчига баён қилишдан олдин ундан масаланинг моҳиятига ўзи тушуниб олиши, кейин уни қисқа адабий тилда тушунтириши, бунда кўп гапиришдан қочиши керак.
- Ҳар бир фикр ҳақиқат билан тасдиқланиши, болаларда ҳиссиёт уйғотадиган бўлиши лозим.

Беруний (973 - 1048)

- инсон камолотида уч нарса муҳимлигини таъкидлайди. Бу ҳозирги давр педагогикаси ҳам эътироф қилувчи ирсият, муҳит, тарбиядир.
- Ёшларни тарбиялашда эса ахлоқий меҳнат тарбияси, нафосат тарбияси, оила тарбияси, инсоннинг шахсий гигиенаси, халқлар ўртасидаги дўстлик, ҳамкорлик ҳақидаги тушунчалар катта аҳамиятга эгадир.

Юсуф Хос Хожиб (1020й) буюк олим, забардаст достоннавис, тадбиркор давлат арбобидир

- Фарзандлар тарбияси ниҳоятда эрта бошланмоғи шарт. Шундагина уларнинг ноўрин хатти-ҳаракатларга берилишининг олди олинади. Бунинг учун махсус тайёрланган, тайёргарликка эга бўлган, эзгу ниятли ва покиза мураббий таклиф этилиши керак. Шундагина болаларимиз тўғри тарбия олади.

Хусайн Воиз Кошифий (1440-1505йй) - нотиклик, адабиётшунослик, фикҳ илми нужум, тарих, нишо битиш, ҳисоб илми, ўймакорлик ва ганчкорлик ва ахлоққа доир

асарлар яратган

- Кошифий ўқитувчиларга болаларни тарбиялашда қуйидаги усулларни қўллашни олға сурган: насихат, танбеҳ бериш, амру фармон, мажбурият қўйиш.
- Кошифий-ўз педагогик қарашларида болаларга мустақил фикрлаш қобилиятини ўстириш масаласига алоҳида эътибор беради.

Алишер Навоий (1441-1501йй)-буюк ўзбек шоири ва мутафаккири.

- Навоий ёш авлодни тарбиялаш-ўқитиш ишини ҳар қандай тасодифий кишига топширишни қоралаган.
- У ўқитувчига энг юксак талаблар қўйган. Болани тарбиялаш ва унга илм бериш, уни қобилиятини ўстириш учун ниҳоятда билимдон ва уста тарбиячи бўлиши кераклигини, болаларга таълим-тарбия берадиган ўқитувчилар ёшларга илм,одоб ўргатиш маҳоратига эга бўлиши, ўқитиш йўлларини яхши билиши лозим ва зарурлигини уқтирган.

Ахмад Дониш (1827–1897йй) -математика,
фалакиёт, география, тиббиёт, тасвирий санъат,
тарих ва фалсафий билимларни мустақил равишда
эгаллаб, ўз даврининг илғор билимли кишиси

- У ўқитувчининг талабаларга кучли таъсир этувчи деб билади. Унинг таъкидлашича, **ўқитувчилик касбини танлаганларнинг нопоклик ниятида бўлиши ғоятда зарарлидир, чунки улар ўзларидаги ахлоқий бузуқликни ёш авлодга тарқатадилар.** ўқитувчининг ахлоқий қиёфасига катта эътибор беради
- У ўқитувчидан ёш авлод манфаатини биринчи ўринга қўйишни талаб қилади. Уқитувчи ўқувчи ва талабаларга кўп билим бериш, ўз билимини ошириш ва чуқурлаштириш учун ўз устида кўп ишлаши лозимлигини айтади.

**Махмудхужа Бехбудий (1885-1919йй) - адабиёт,
тарих, сиёсатшунослик, драматургия соҳаларини**

эгаллаган мутафаккир

- **Бехбудий-ўқитувчиларга қарата таълим-тарбия ишларини ижтимоий ҳаёт, жаҳон миқёсида содир бўлаётган воқеалар билан боғлиқ ҳолда олиб боришини талаб этади**

Хамза Хакимзода Ниёзий (1889-1929йй)-

ўзбек халқининг тўнғич педагоги,

- Инсонни инсон қаторига қўшиш», инсонни камолатга етказиш, инсонни олижаноб фазилатларга эга қилиб етиштириш тарбияга боғлиқдир.
- ақлий тарбия ҳақида сўзлар экан, ақлий тарбия орқали табиат ва жамият қонунлари, табиат ҳодисаларини, улар ўртасидаги боғлиқликни билиш кераклигини айтади.
- Ҳамзанинг фикрича, болаларни шундай баркамол киши қилиб тарбиялаш етиштириш учун ўқитувчиларнинг ўзи чуқур билимга эга бўлган, қобилиятли ва юксак ахлоқий фазилатли бўлиши керак.

Комил Хоразмий

- ўзининг таълим-тарбияга оид қарашларида инсон олий мақсадга эришиши, адолатли жамоа қуриши учун маънавий қадриятлар воситасида унинг тафаккурини шакллантириш, мантиқий фикрлашини ривожлантириш лозим, деган ғояни илгари суради.
- Унинг фикрича, инсон ўз фаолиятида ақл-идроққа, тафаккур қувватига таяниб иш кўрмоғи лозим.

Педагогнинг касбий хислатларига куйидагилар киради.

- 1. Илмий билимлар тизимини шакллантира билиши.
- 2. Илмий дунёкарашни доимо кенгайтира бориши.
- 3. Уз касбини машаккатли ва шарафли эканини тушуниши.
- 4. Укиб урганишга малака ва куникма хосил килиш.
- 5. Укувчига психо-педагогик ташхис куя билиши.
- 6. Ташкилотчилик махоратига эга булиши.
- 7. Ижодкор ва ташаббускор булиши.
- 8. Ахборотларни йига билиши ва тарката билиши.
- 9. Туплаган тажриба ва билимларни хаётда ишлата билиши.
- 10. Билим манбаларга эhtiёжини кучли булиши.
- 11. Болага нисбатан педагогик талабчанликка эга булиши.
- 12. Уз касбига доимо фидоий булиши керак.

Муаллим-мураббийларнинг маънавий-ахлокий фазилатлари.

1. Укитувчи рухан тетик, ахлокан пок булиши керак.
2. Меҳнатда ва шахсий ҳаётда доимо ибрат булиши.
3. Маданий муомала килиши ва хушмуомалали булиши.
4. Қалби ва виждони пок булиши.
5. Жамиятда ва ҳаётда турли миш-мишларга берилмаслик.
6. Тугри суз ва адолатли булиши.
7. Болани севиши ва унга меҳр-мухаббатли булиши.
8. Гийбатларга, ёлгонларга берилмаслиги.

9. Замон билан хамнафас кадам босиши.
10. Хиссиётга берилмаслиги ва сабр-токатли булиши.
11. Болаларга меҳрибон ва дилкаш булиши
12. Хушфеъл ва ширинсухан булиши керак.
13. Билим беришда билимни мустакил эгаллашга кумаклашишдан иборат.
14. Укувчида уқишга ва билим олишга эҳтиёж тугдира билиш лозим.
15. Уқишга ва билим олишга шарт-шароит яратиб бериш керак.
16. Укувчини уқишга масъулият хис қилишга йуллаш даркор.
17. Янги педагогик технологиядан унумли фойдалана билиш.
18. Уз ишида диагностик таҳлил билан ишлаш.

Хулоса ўрнида...

- Таълим тўғрисидаги ҳужжатларда ҳар бир ўқув фани мазмунида мақсадга қаратилган ҳолда дарсдан-дарсга ўтган сари ўқувчиларнинг дунёқарашини, фаолиятини, ҳаёт тарзини шакллантириб бориш, уларда эстетик дид, меҳнатсеварликни шакллантириш, индивидуал қобилиятларни ўстириш, шахснинг ижодий потенциалини ошириш жуда муҳимлиги кўрсатилган.
- Шундай экан, ўқувчи шахсини шакллантиришда мустақил билим олишга, мустақилликни, сўзи ва қилган иши учун масъулиятни, меҳнатга ва меҳнат аҳлига ҳурматини, жамиятга фойдали бўлиш истагини шакллантириш зарур.